

Pastoor Joseph Tilburghs (1870-1953) beschreef de geschiedenis van de Venbergse watermolen.

door Ad Tilborghs, januari 2018

Op zijn gedachtenisprentje (zie Valkenswaard IVC-2) lezen wij dat hij in 1870 het levenslicht zag in Valkenswaard. Vrij jong trad hij toe tot de orde der Norbertijnen, ook wel witheren of premonstratenzers genoemd. Deze kloostergemeenschap had een abdij in Postel (België), hemelsbreed zo'n twintig kilometer van Valkenswaard. Hier ontving hij op 22-jarige leeftijd het witte habijt. Voor een priesteropleiding ging hij naar het grootseminarie te Haaren (N. Br.). In 1897 werd hij priester gewijd. In 1917 kreeg hij zijn eerste aanstelling: onderpastoor te Zoutleeuw (België). In 1925 werd hij pastoor te Melkwezer (België). Na ruim vijfentwintig jaar (in 1951) ging hij hier met emeritaat. Zijn laatste jaren bracht hij door op de abdij van Postel, waar hij in 1953 op 83-jarige leeftijd overleed.

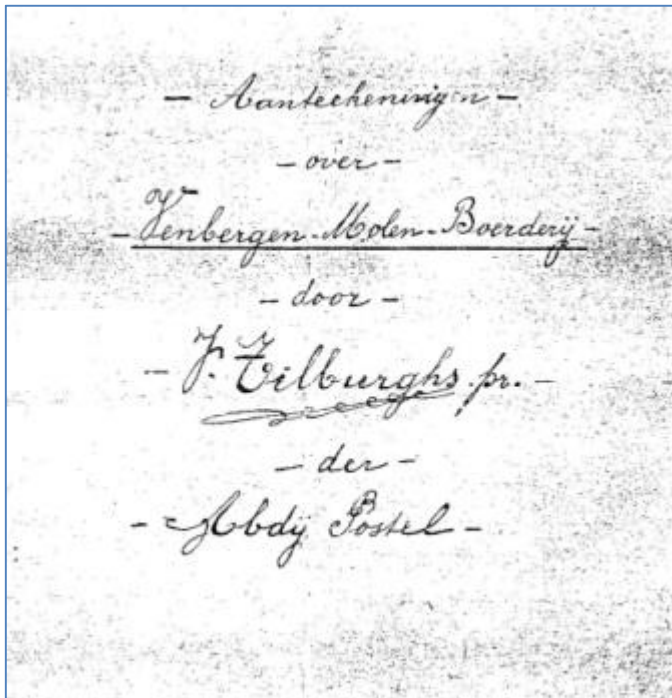
In zijn geboorteakte krijgt hij de namen Wilhelmus Josephus. In het bevolkingsregister van Valkenswaard wordt hij vermeld als Joseph Tilburghs. Maar op zijn gedachtenisprentje staat Jacobus Jozef Tilburghs.

Zijn laatste levensjaren heeft hij zeker niet met alleen bezinning en gebed doorgebracht. Hij doorzocht in die tijd de archieven van Postel en maakte historische aantekeningen. Bij toeval zijn notities van zijn hand bewaard gebleven. Deze gingen vooral over de Venbergse watermolen in het dorp waar hij geboren en getogen was.

De aantekeningen over deze molen, maar ook over meer molens in de nabije en verre omgeving, zoals die van Bergeijk, voegen niet veel toe aan wat we op het internet en in de literatuur kunnen vinden. (1)

De Postelse abdij: het is er goed toeven op het terras...

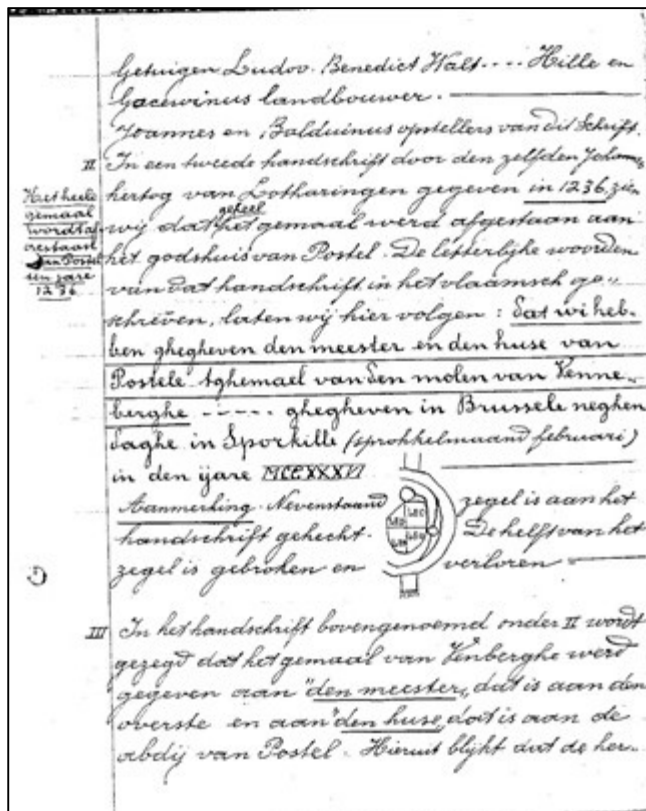
Door de eeuwen kreeg de abdij van Postel in een groot aantal dorpen steeds met onroerend goed in bezit, zoals landerijen, boerderijen en molens. Meestal door koop of door schenking. Van lieverlee kregen de watermolens van de abdij ook de status van een zogenaamde ban- of dwangmolen. In een akte van 1227 gold dat al voor de Venbergse Watermolen.

Het waren de hertogen van Brabant die deze bevoorrechte molens voor Postel bezorgden, opdat het huis zijne liefdeswerken op grote schaal voortdurend zou ten uitvoer brengen...

Om deze redenen hadden dan de vorsten bevolen aan hun onderdanen, zelfs op zware straffen, om hun graan te laten malen op de molens, die door het hoger gezag hiertoe bepaald waren.

Dit molenrecht steunde op het rechtsbegrip dat water en wind aan de hertog toebehoorden. Hij gaf dat recht uit tegen een jaarcijns. En het was aan de hertog voor te schrijven welke molens een 'ban' zouden zijn.

De meest gehanteerde definitie is dat op zo'n molen de naburige boeren verplicht waren hun graan te laten malen. Het doel van deze molendwang was ook een deel, bijvoorbeeld een tiende van (de waarde van) het graan als belasting te kunnen innen. Deze belasting inde de eigenaar van de molen.

De aantekeningen van de nog krasse Tilburghs geven een genuanceerder beeld.

De boeren hebben hun koren altijd mogen laten malen op de molen die hun voorkeur heeft. Meestal de dichtbij zijnde. Maar wanneer 'hun' molen niet in staat was het aan-geboden graan te verwerken (bijvoorbeeld defect of te weinig water om de raderen voldoende in beweging te brengen) dan, en dan alleen mochten, nee moesten ze uitwijken naar een met name genoemde 'dwangmolen'.

Valkenswaard bijvoorbeeld, kende in die tijd vier watermolens in haar directe omgeving : de Dommelse molen, de Loonder molen, de Keer-sopper molen en de Venbergse molen.

Zou een boer gewoon zijn om zijn koren aan te bieden op de Dommelse watermolen, maar kon die niet malen zoals bedoeld, dan was hij verplicht zijn graan ter maling aan te bieden bij de Venbergse molen, de dwangmolen.

Treffend is het volgende citaat aan-gaande de watermolen van Bergeijk:

nog verlenen wij aan voornoemde religieuzen dat de inwoners van Bergeijk, wanneer zij niet geschikt zijn op de watermolen (van Bergeijk) kunnen malen (...) genoodzaakt zullen zijn van de molen te Venbergen en ten Vorsel (een watermolen onder Bladel) gebruik te maken en op geen andere plaats.

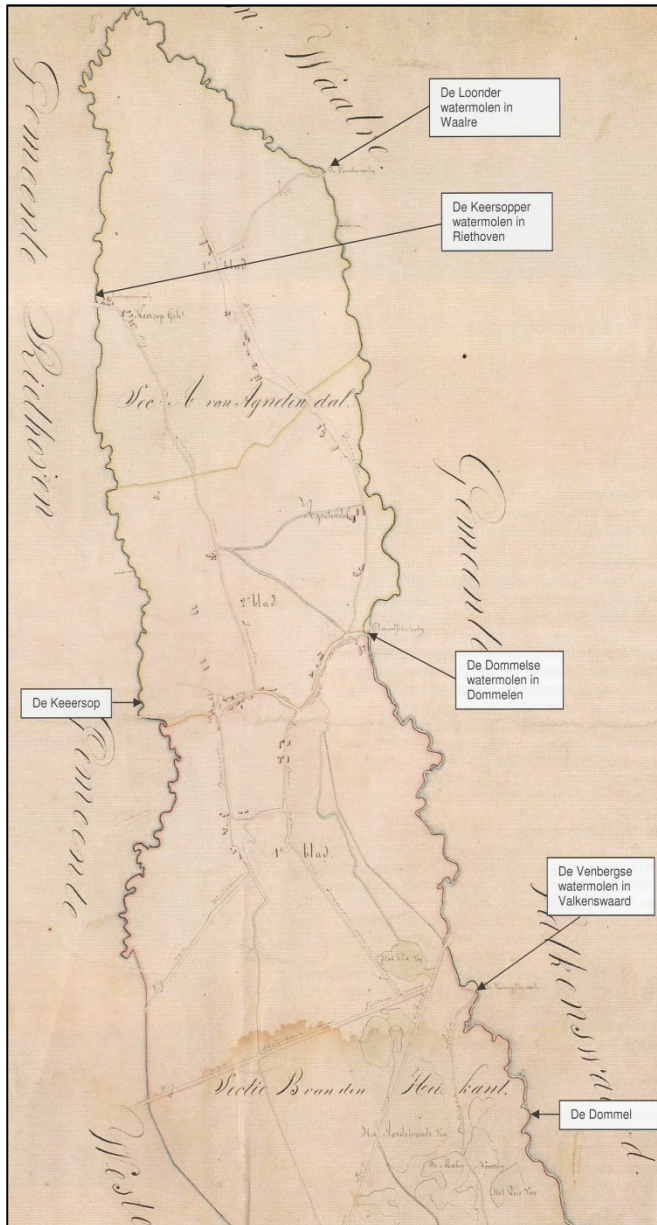
Dit alles gebieden wij (Hertog Jan van Brabant) op straffe van twintig schellingen zwart, oude tournooien, de oude groten tegen zestien penningen gerekend, aan Ons en Onze erf-genamen te verbeuren en het meel af te staan ten bate van de overste en het klooster.

Maar voor dit alles hoort ook wat: de overste met zijn religieuzen is gehouden aan Ons en Onze opvolgers jaarlijks met O.L. Vrouwe Lichtmis-feest zes vaten koren te geven, gemeten volgens de maat van Oerle.

En de volgende clause is ook niet mis te verstaan: *Eindelijk vergunnen wij dat al onze lieden, die te Weerd (Valkenswaard) wonen, gestadig naar Postels molen, te Venbergen gelegen, zich zullen begeven met hun koren. Dit alles gebieden wij wederom op staffe zoals gelijk zo even bepaald is...* Dit alles werd op gezegeld papier vastgelegd op Goede Vrijdag van het jaar 1331. (2)

Uiteraard bleven conflicten niet uit. Een goed gedocumenteerd voorbeeld gaat over de molenaar van de Venbergse watermolen, die optrad tegen de molenaars van Dommelen en het gehucht Loon, die binnen zijn ban opereerden. Hij liet zijn knechten de betrokkenen volgen. Deze waarschuwden de drossaard of vorster, die de wagen en lading vervolgens in beslag nam en verbeurd verklaarde.

kadastrale kaart Dommelen 1832

De molenaar pachtte de molen. De pachtsom werd in de vroegste contracten meestal in natura betaald, bijvoorbeeld twintig mud rogge. (3)

De molenaar haalde zijn inkomsten uit het maalloon. De hoogte daarvan verschilde van plaats tot plaats en werd soms in geld, maar doorgaans in een percentage (meestal 1/16 deel) van het gemalen graan uitgedrukt. Uit elke zak gemalen graan haalde de molenaar met een speciale maatschep de hoeveelheid die hem toekwam, zijn scheploon of molster genaamd. Hij ging daarbij niet altijd nauwkeurig te werk en liet soms 'zijn mouw meescheppen'. Daarom werden er ook weegschalen bij de molen geplaatst om het maalloon nauwkeurig te kunnen bepalen.

Een aantal molenaars had dus een monopoliepositie. Hij werd beschermd door het banrecht. De boeren en bakkers waren verplicht bij hem te malen en de vestiging van concurrenten binnen de ban werd verhinderd. Het gebruik van handmolens op de boerderijen was verboden. De molenaars maakten vaak onderlinge afspraken om het vastgestelde maalloon niet te verlagen.

De onderzoeker vond ook veel gegevens over een boerderij bij de Venbergse molen. Zo las hij in een authentieke oorkonde, met twee zegels voorzien, gedateerd 23 maart

1394 en door de schepenen van Oerle opgesteld, dat het huis van Postel reeds meer dan negentig jaar te Venbergen een molen met aangrenzende boerderij en aanhorigheden bezat, zodat de boerderij reeds zeker in 1300 bij de molen van Venbergen behoorde en het eigendom van Postel was. In een oorkonde van 1426 las hij dat de boerderij omsingeld was door diepe grachten en gelegen was aan een rivier, stroom of water, genoemd de Vloeyt.

1915 (twee raderen)

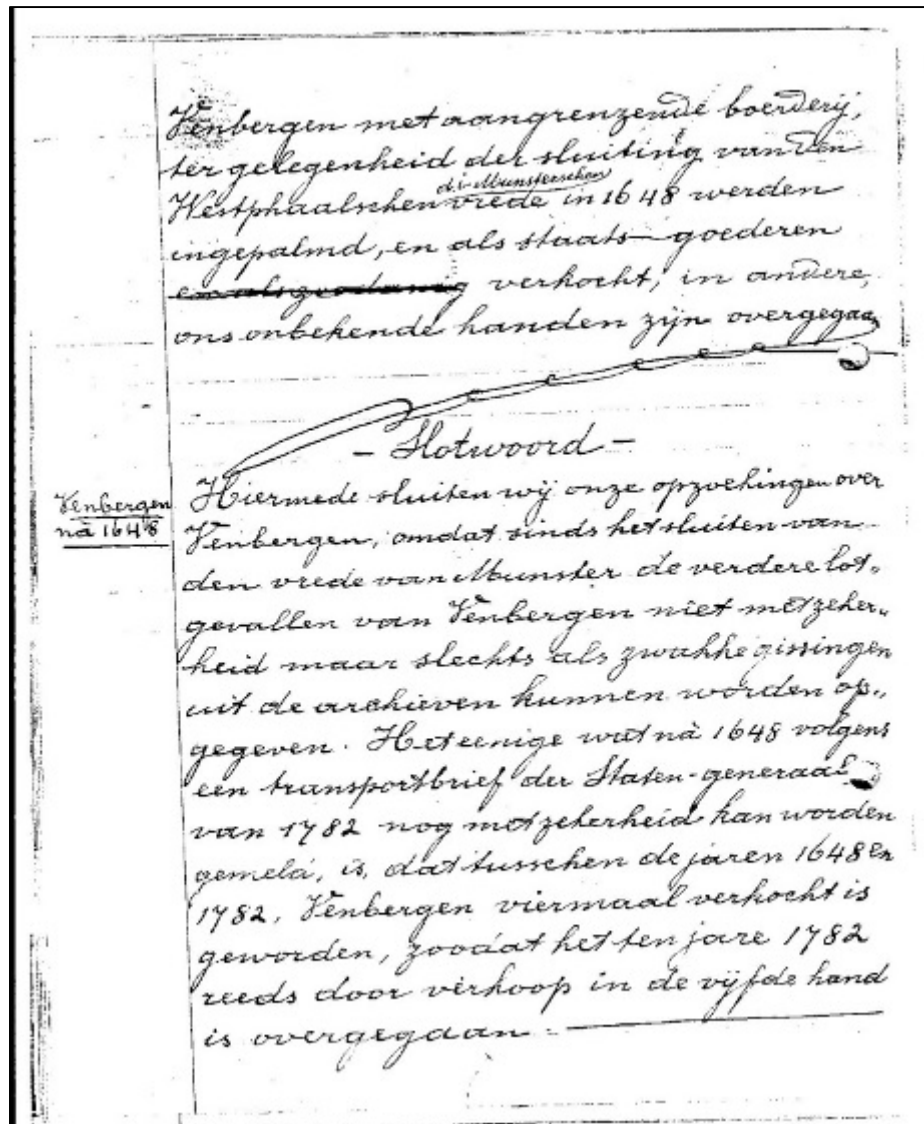
1930-1940 (één rad)

Recent: 'toeristenoord'

De onderzoeken stoppen bij het einde van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). De reden waarom lezen we in het slotwoord:

Hiermede sluiten wij onze opzoeken over Venbergen, omdat sinds het sluiten van den vrede van Munster de verdere lotgevallen van Venbergen niet met zekerheid maar slechts als zwakke gissingen uit de archieven kunnen worden opgegeven. Het eenige wat na 1648 volgens een transportbrief der Staten-generaal van 1782 nog met zekerheid kan worden gemeld is dat tusschen de jaren 1648 en 1782 Venbergen viermaal verkocht is geworden, zoodat het ten jaare 1782 reeds door verkoop in de vijfde hand is overgegaan.

Noten

(1) Voor controle van de 'aantekeningen' is vooral gebruikt gemaakt van:

Watermolens in Noord-Brabant vroeger en nu. Verzameld en bewerkt door Ir. Piet-Hein van Halder. Uitgave in eigen beheer. 's-Hertogenbosch, 2010.

(2) Floris Prims, stadsarchivaris te Antwerpen, publiceerde in 1935 de studie 'De Onze-Lieve-Vrouw-Abdij der Norbertijnen te Postel'. Hij heeft het over een akte van 17 april 1332 (Goede Vrijdag). In latere publicaties wordt steeds het jaar 1331 vermeld...

(3) De mud is een inhoudsmaat voor droge waar. Deze verschilde echter van plaats tot plaats. Daarom zien we in vroege aktes altijd achter mud een toevoeging, bijv. Bossche maat (360 liter) of Eindhovense maat (256,8 liter), of elders (bijv. 174,4 liter).

1 mud = 2 zakken = 4 schepel = 6 sesters = 12 lopen = 12 vat

In 1820 werd een mud voor heel Nederland vastgesteld op 100 liter. In 1839 werd de mud afgeschaft.